

Nikolaj Petersen

Om at konfrontere teori og virkelighed

Det er en stor afhandling, både med hensyn til omfang og ambitioner, som Gorm Rye Olsen har indleveret med henblik på erhvervelse af doktorgraden i statskundskab. Omfanget har givet sig et markant fysisk udslag i to bind og 781 stofmættede sider; ambitionsniveauet fremgår af afhandlingens dobbelte målsætning, for det første »at forstå og analysere de tre arabiske samfund i deres helhed« (s. 13), for det andet »at bidrage til videreudvikling af dele af foreliggende historisk-materialistiske teorier om u-landenes eller de perifere samfunds udvikling og forandring ved at konfrontere disse dele af de historisk-materialistiske teoriansatser med 'virkeligheden'« (s. 14). Rye Olsens afhandling har således et dobbelt sigte – at fremlægge en historisk-konkret analyse af tre landes udvikling i en bestemt periode, nemlig fra 1950'erne og til i dag, samt at give et bidrag til teorikritik og teoriudvikling inden for den historisk-materialistiske beskæftigelse med de perifere landes udvikling.

Teori versus empiri

Den første officielle opponenter har – ligesom de uofficielle opponenter – koncentreret sig om afhandlingens bidrag til teorikritik og -udvikling. Det er derfor naturligt, at jeg især opholder mig ved de mere empiriske (eller historisk-konkrete) analyser i afhandlingen. Med den specifikke formulering af det historisk-konkrete sigte antyder Rye Olsen, at man ikke skal vente sig nogen »barfodsempirisme« fra hans hånd. Der er masser af god empiri i afhandlingen, men forfatteren vil mere end det. Han vil »forstå« og »analysere«, hvilket i hans specifikke forskningstradition indebærer at applicere foreliggende teorier på empirien med henblik på en indordning af denne i en teoretisk forståelsesramme. Der er således et dobbelt forhold mellem teori og empiri i afhandlingen: på den ene side bruges empirien som en »test« (s. 27), afprøvning af teoriens holdbarhed, på den anden side anvendes teorien som «'ordningsinstans' i forhold til virkelighedens mangfoldighed«, som det hedder på side 29.

Dette dobbelte forhold mellem teori og empiri er ikke uden omkostninger og problemer. Kort sagt kan man overveje, om ikke de to ambitioner til dels spænder ben for hinanden i den forstand, at der skabes usikkerhed om, i hvilken udstrækning empirien (eller den historisk-konkrete analyse, som Rye Olsen foretrækker at kalde den) faktisk tester teorien, og i hvilken udstrækning teorien styrer empirien. Jeg skal senere komme tilbage til den sidstnævnte problematik; her vil jeg foreløbig hæfte mig lidt ved, hvorledes Rye Olsen faktisk »konfronterer teorien med 'virkeligheden'«. Han har – ved at sætte begrebet 'virkeligheden' i anfør-

Nikolaj Petersen

Om at konfrontere teori og virkelighed

Det er en stor afhandling, både med hensyn til omfang og ambitioner, som Gorm Rye Olsen har indleveret med henblik på erhvervelse af doktorgraden i statskundskab. Omfanget har givet sig et markant fysisk udslag i to bind og 781 stofmættede sider; ambitionsniveauet fremgår af afhandlingens dobbelte målsætning, for det første »at forstå og analysere de tre arabiske samfund i deres helhed« (s. 13), for det andet »at bidrage til videreudvikling af dele af foreliggende historisk-materialistiske teorier om u-landenes eller de perifere samfunds udvikling og forandring ved at konfrontere disse dele af de historisk-materialistiske teoriansatser med 'virkeligheden'« (s. 14). Rye Olsens afhandling har således et dobbelt sigte – at fremlægge en historisk-konkret analyse af tre landes udvikling i en bestemt periode, nemlig fra 1950'erne og til i dag, samt at give et bidrag til teorikritik og teoriudvikling inden for den historisk-materialistiske beskæftigelse med de perifere landes udvikling.

Teori versus empiri

Den første officielle opponenter har – ligesom de uofficielle opponenter – koncentreret sig om afhandlingens bidrag til teorikritik og -udvikling. Det er derfor naturligt, at jeg især opholder mig ved de mere empiriske (eller historisk-konkrete) analyser i afhandlingen. Med den specifikke formulering af det historisk-konkrete sigte antyder Rye Olsen, at man ikke skal vente sig nogen »barfodsempirisme« fra hans hånd. Der er masser af god empiri i afhandlingen, men forfatteren vil mere end det. Han vil »forstå« og »analysere«, hvilket i hans specifikke forskningstradition indebærer at applicere foreliggende teorier på empirien med henblik på en indordning af denne i en teoretisk forståelsesramme. Der er således et dobbelt forhold mellem teori og empiri i afhandlingen: på den ene side bruges empirien som en »test« (s. 27), afprøvning af teoriens holdbarhed, på den anden side anvendes teorien som «'ordningsinstans' i forhold til virkelighedens mangfoldighed«, som det hedder på side 29.

Dette dobbelte forhold mellem teori og empiri er ikke uden omkostninger og problemer. Kort sagt kan man overveje, om ikke de to ambitioner til dels spænder ben for hinanden i den forstand, at der skabes usikkerhed om, i hvilken udstrækning empirien (eller den historisk-konkrete analyse, som Rye Olsen foretrækker at kalde den) faktisk tester teorien, og i hvilken udstrækning teorien styrer empirien. Jeg skal senere komme tilbage til den sidstnævnte problematik; her vil jeg foreløbig hæfte mig lidt ved, hvorledes Rye Olsen faktisk »konfronterer teorien med 'virkeligheden'«. Han har – ved at sætte begrebet 'virkeligheden' i anfør-

selstegn – antydet, at det slet ikke er helt let at sige, hvad 'virkeligheden' egentlig er for noget. I forlængelse heraf kunne man også spørge: Hvad er det for en teori, som han ønsker at konfrontere med virkeligheden? I betragtning af afhandlingens teoretiske ambitioner er præsentationen og diskussionen af teorien forbløffende sparsom. Specielt er dette påfaldende, fordi vi inden for den forskningstradition, som afhandlingen hører til, jo er vant til endog meget grundige teori-præsentationer og -diskussioner. Den teori, der testes og appliceres, er kun beskrevet i største almindelighed. I det indledende afsnit nævnes – næsten en passant – navne som Althusser, Poulantzas og især Martinussen, ligesom der i fodnoter kort refereres til en række andre forfattere, danske såvel som udenlandske, inden for den Althusser-skole, som er afhandlingens teoretiske fundament. Men som Rye Olsen skriver (s. 23): »Der skal dog ikke gøres nærmere rede for dem i denne sammenhæng«. Men hvorfor egentlig ikke? Hvordan kan det være, at afhandlingen er så kortfattet på dette punkt? Rye Olsen har selv engang skrevet en artikel med titlen »Perifere samfund – det er mange ting« (GRUS, 1980). Tilsvarende kan man sige, at teorier om perifere samfund – det er også mange ting, selvom man som forfatteren begrænser sig til de historisk-materialistiske tilgange. Også Althusser-skolen er jo, som det nævnes på side 22, »uhyre vidtfavnende og i stigende grad ... præget af åbenhed over for andre, såvel marxistiske teoriansatser som ikke-marxistiske ideer«.

Når jeg peger på dette problem, er det fordi det – bortset fra diskussionen af Martinussens tese om de udenlandske og nationale borgerskaber som de dynamiske sociale kræfter i perifere samfund – kan være ret uklart, hvad det er for teori-elementer Rye Olsen anvender og afprøver, såvel i den teoretiske som i den empiriske analyse. For eksempel når han starter sin gennemgang af den ægyptiske politik over for udenlandske lån mv. på side 239, så gøres det på følgende måde:

»Når lån og bistand udskilles i et særligt afsnit, sker det ud fra en *antagelse* om, at der ikke desto mindre er forskel mellem de to finansieringskilder med hensyn til at skabe afhængighed af centerformationerne. *Antagelsen* er den, at udenlandske investeringer alt andet lige skaber større afhængighed end lån og bistand. Grundlæggende *formodes* lån fra private banker og internationale organisationer som IMF og IBRD at skabe større afhængighed end lånt ydet af centerstaterne. Endelig *formodes* lån fra de ikke-kapitalistiske samfund at være mest fordelagtige i forhold til at mindske de perifere samfunds afhængighed og ekstravertering« (mine fremhævelser, N.P.).

Afsnittet er uden referencer, så læseren lades noget i stikken om, hvor disse antagelser og formodninger egentlig stammer fra, om det er noget Rye Olsen henter ud af sit eget hoved eller af et bagvedliggende omfattende teorikompleks om disse forhold. Man kunne også i en sådan sammenhæng have ventet sig en vis problematisering af disse antagelser, for selvom de hver for sig for så vidt kan forekomme plausible, så kan de så sandelig også diskuteres i den form, der er givet her.

Teoriens falsifikation og applikation

Lad os derpå se lidt på koblingen af empiri og teori i afhandlingen og foreløbig koncentrere os om denne problematik i relation til teorikritik og -udvikling. For-

fatteren er kort inde på den bagvedliggende metodologiske problematik på side 32, hvor han understreger, at der ham bekendt ikke »findes alment accepterede kriterier for falsifikation henholdsvis accept af teorier inden for den historiske materialisme«. Dette er jo ikke noget ringe problem. Rye Olsen formulerer derfor sin egen falsifikationsstrategi, som han beskriver på følgende måde:

»I den foreliggende litteratur og datamateriale søges der primært efter indikatorer, der kan af- eller bekræfte den omtalte centrale tese i afhandlingen. Sekundært fokuseres der på indikatorer, der kan bidrage til be- eller afkræftelse af en række af de øvrige (i denne forbindelse sekundære) reelt-konkrete teorier og begreber om perifere samfund« (s. 32).

Men afhandlingen rummer også en anden og mindre stringent strategi for afprøvning af teorien, nemlig når Rye Olsen (s. 29) skriver, at teorien – i forbindelse med sigtet at »konfrontere teorien med 'virkeligheden'« – »indledningsvis« fungerer som »'ordningsinstans' i forhold til virkelighedens mangfoldighed« i en proces, der principielt resulterer i en model af den samfundsmæssige virkelighed. Strategien er ikke helt klart udtrykt, men man må gå ud fra, at der hermed menes, at teoriens gyldighed er lig med dens evne til at strukturere virkeligheden på en plausibel måde – skabe en fornuftig model, hvordan man så end definerer dette.

Det er nu min påstand, at det er sidstnævnte, svagere teoritest, som man kunne kalde »applikationstesten«, der primært anvendes i afhandlingen. Jeg vil dog medgive, at den førstnævnte falsifikationstest i en vis udstrækning anvendes til undersøgelse af afhandlingens centrale tese om de udslaggivende sociale kræfter i de perifere samfund. Her formuleres en såvel principielt som reelt falsificerbar hypotese, og man kan også sige, at denne hypotese faktisk bliver testet, selvom det sker mere implicit end eksplicit. Hermed mener jeg, at Rye Olsen næppe foretager den bebudede søgen efter indikatorer, der kan af- eller bekræfte den centrale tese. Denne centrale tese formuleres således (s. 27):

»Min tese ... er, at de udenlandske borgerskaber og de nationale borgerskaber ikke alment kan bestemmes som værende de dynamiske og udslaggivende sociale kræfter i perifere samfund. Formuleret positivt er det afhandlingens tese, at de civile og militære bureaukratier i hvert fald er de centrale sociale kræfter i en række perifere samfund ...«

Formuleret sådan er det ikke nogen helt klar og konsistent hypotese, der afprøves. Hvis vi ser på dens første led, så er den sand, hvis der blot kan fremdrages ét perifert samfund, hvor de udenlandske og nationale borgerskaber ikke er de dynamiske og udslaggivende kræfter, før så er der ikke længere tale om en almen bestemmelse. Omvendt er første led næsten ikke til at falsificere, fordi det i princippet vil være nødvendigt at analysere alle perifere samfund – og dem er der som bekendt mange af – før tesen vil kunne falsificeres. Tesens andet led, den »positive« formulering, er derimod meget krævende, idet den hævder, at de civile og militære bureaukratier er udslaggivende i en »lang række« perifere samfund. Her kan man spørge: hvad er en »lang række«? Formentlig flere end tre i betragtning af,

hvor mange samfund der er af den type. Det vil så igen sige, at denne formulering ikke kan testes med det foreliggende design, der holder sig til analysen af tre samfund. Strengt taget når Rye Olsen altså ikke frem til mere end at falsificere en tese om, at udenlandske og nationale borgerskaber er de udslagsgivende i *alle* perifere samfund, hvilket nok er af begrænset teoretisk rækkevidde. Når dette er sagt, vil jeg dog straks tilføje, at jeg finder den mere positive version af forfatterens tese yderst plausibel – dvs. at det i en lang række perifere samfund faktisk er bureaukratierne, som er de dominerende, og ikke borgerskaberne. I denne forstand er analysen et vigtigt korrektiv til Martinussens resultater. Men noget egentligt »bevis« gives ikke.

Hvor det drejer sig om afprøvningen af, hvad forfatteren kalder »de øvrige (i denne forbindelse sekundære) reelt-konkrete teorier og begreber«, er hans fremgangsmåde den mere uformelle »applikationstest«. Det er – som jeg har antydnet – uklart, hvilke teorier og begreber der afprøves, og der formuleres ingen klart testbare hypoteser. Ganske vist optræder der i det afsluttende kapitel en række, hvad forfatteren side 642 kalder »teoretiske teser eller teoretiske hypoteser«. Formuleringen er hans egen, og den antyder klart den usikre hybridstatus, som disse teser/hypoteser har. Nogle af dem har karakter af opsummeringer af analysens resultater – og i den forstand er de, hvad der i ældre disputatssprog kaldtes »teser« – men andre har snarere karakter af *ny* hypoteser, der er opstået, men ikke er blevet afprøvet undervejs i arbejdet. Her burde forfatteren have været langt mere omhyggelig med at skelne imellem, hvad han selv anser for bevist eller sandsynliggjort i afhandlingen, og hvad han opfatter som gode ideer til den næste afhandling fra hans hånd.

Den komparative metode: »Most different systems« versus »most similar systems« analyse

Jeg vil nu springe til et lidt andet emne, men fortsat blive på det metodologiske plan. Afhandlingens primære metode er – som titlen angiver – den sammenlignende eller komparative. I indledningen specificerer forfatteren det nærmere ved at sige, at han vil benytte sig af det, man kalder en »most different systems« analyse. Dette må betyde, at han går ud fra, at hans univers (Ægypten, Saudi-Arabien og Irak) består af grundlæggende forskelligartede systemer, og at han agter at benytte sig af den specielle logik, der karakteriserer »most different systems« analyser. Der rejser sig her to spørgsmål:

- For det første: Er det rimeligt at anse disse tre lande for »most different systems«? Kunne de ikke lige så vel opfattes som »most similar systems«?
- Og for det andet: Hvad er egentlig logikken i »most different systems« analyser, og hvorledes præger denne logik den aktuelle afhandling?

Hvad angår det første spørgsmål, vil jeg som udgangspunkt hævde, at man med lige så god eller bedre ret kunne betegne de tre lande som »most similar«. Man kunne henvise til deres fælles historie tilbage til 700-tallet, til fælles sprog, kultur og religion og til dels analoge sociale strukturer og styreform. Dette er variab-

ler, som man normalt lægger stor vægt på i komparative analyser, jf. den udbredte tendens til at opfatte de nordiske lande som »most similar«. Jeg vil medgive, at en analogi fra Norden til den arabiske verden måske halter en smule på grund af Saudi-Arabiens særegne karaktertræk; man kunne derfor måske mere korrekt karakterisere afhandlingens univers som bestående af to »most similar systems« (Ægypten og Irak) og en »deviant case«, dvs. et afvigende tilfælde. Jeg kan her blandt andet henvise til, at forfatteren selv opfatter Saudi-Arabien som et afvigende tilfælde (se s. 592 og 637). De, som har læst komparativ metode, vil i øvrigt vide, at »deviant cases« kan være af betydelig teoretisk interesse, hvis man analyserer dem på den rigtige måde (jf. Pedersen, 1977).

Når forfatteren efter en indledende analyse af de tre samfund i udgangspositionen konkluderer, at de tre lande er »most different«, så gør han det under én bestemt synsvinkel: nemlig at de adskiller sig med hensyn til, hvad han kalder reproduktionstrategisk niveau, med hensyn til den herskende klassestruktur og med hensyn til karakteren af de samfundsmæssige modsætninger. Men hvis det er de eneste signifikante forskelle på de operative variabler, der indgår i hans analyse, forekommer det mig, at disse tre lande *bedre* egner sig til en »most similar systems« analyse. Hvis Rye Olsen bevidst havde ønsket at gennemføre en »most different systems« analyse, burde han have valgt mere forskellige systemer, for eksempel valgt et system fra hvert niveau, altså også inddraget et system på niveau 3. En større geografisk spredning på regioner ville også have gjort det mere overbevisende, at der faktisk er tale om en »most different systems« analyse. Det er derfor et problem for analysen, at forfatteren har valgt tre systemer, som trods alt på en række variabler, som man normalt opfatter som meget vigtige, er relativt ens (historie, sprog og kultur).

Jeg vil nu kommentere det, jeg kaldte logikken i den komparative metode. Groft taget kan man skelne mellem to anvendelser af komparativ metode: 1) Anvendelsen af komparativ metode som et heuristisk hjælpemiddel, og 2) anvendelsen som et middel til løsningen af det kontrolproblem, der opstår, når der opereres med relativt få cases, dvs. problemet med »mange variable, lille N« (Kristensen & Nannestad, 1977: 169). Det, som præger analysen, er den heuristiske anvendelse af metoden. Forfatteren anvender fortrinsvis metoden til at perspektivere analysen af det enkelte system, til at skærpe det analytiske blik og til at få teoretisk inspiration. Han anvender ikke metoden som en slags erstatning for en statistisk analyse; det ville have forudsat en anderledes rigoristisk og struktureret komparation af de tre lande. Dette valg af komparationen som primært heuristisk hjælpemiddel er der ikke noget galt i, tværtimod vil jeg gerne understrege, at Rye Olsen får mange interessante nuanceringer og perspektiveringer ud af sin sammenligning af de tre lande. På den anden side ville en mere metodisk bevidst anvendelse af komparationsmulighederne kunne have givet endnu mere interessante resultater.

Jeg kommer nu til konklusionen på disse metodiske overvejelser. Forfatteren gør sig ingen eksplicitte overvejelser over, hvilken komparativ metode, der bedst passer til hans formål, altså »most similar systems« eller »most different systems« metoden. Men hans valg af sidstnævnte må vel betyde, at han mener, at denne

form er den bedst egnede i denne konkrete sammenhæng. På dette punkt står synspunkter som bekendt over for hinanden i den metodologiske debat. Arend Lijphart går i sin meget citerede artikel fra 1971 ind for »most similar systems«-metoden, fordi den sikrer den bedste løsning på kontrolproblematikken, dvs. det forhold, at der i komparative studier altid vil være en tendens til, at der er for mange operative variabler, dvs. at et fænomen vil være, hvad man kalder »overdetermineret«. Ved at vælge tilnærmelsesvis »ens« analyseenheder, gøres en række baggrundsfaktorer til parametre, der kan holdes uden for analysen (Lijphart, 1971). Omvendt går Przeworski og Teune i deres lige så velkendte diskussion i *The Logic of Comparative Social Inquiry* ind for »most different systems«-metoden, fordi den er bedst egnet til generering af universelle generaliseringer (Przeworski & Teune, 1970). Argumentet er, at fænomener, der genfindes i vidt forskellige systemer, har en større universalitet end fænomener, der optræder i forholdsvis ens systemer.

Da forfatterens ambition klart er at udsige noget generelt – i hvert fald inden for universet periferer stater – er det for så vidt velbegrundet, at han satser på »most different systems«-metoden. Blot finder jeg, at han kunne have fundet et bedre sample end tre systemer taget inden for samme historisk-kulturelle kreds. Strengt taget kan hans generaliseringer kun have gyldighed for den arabiske region; hvis gyldighedsområdet skulle have været større, burde hans sample have inkluderet samfund fra andre regioner. Endvidere er jeg ikke ganske sikker på, om forfatteren i alle konkrete analyser faktisk betjener sig af logikken bag »most different systems«-metoden, dvs. går efter *ligheder* mellem de analyserede systemer; når man sammenligner lande, der antages at være meget forskellige på den uafhængige variabel, er det jo ikke specielt interessant at konstatere, at de også er forskellige på den afhængige variabel. For at tage et eksempel, er det ikke særlig oplysende at konstatere, at der føres forskellig økonomisk politik i Danmark og Burkina Faso – derimod ville det være interessant, hvis der kunne påvises ligheder, for så var der en grund til at mene, at man havde fat på et noget nær universelt fænomen. Betragter man Rye Olsens praksis, må man imidlertid konstatere, at analysen meget ofte går på forskelle mellem landene, og her er vi inde i en logik, der bedre svarer til »most similar systems«-metoden. Afhandlingen er således præget af nogen forvirring omkring den komparative metode, dens krav og muligheder.

Afhandlingens historisk-konkrete analyser: tre cases

Selvom det vel ikke af afhandlingen er helt klart, om Rye Olsen opfatter dennes teorikritiske og teorigenererende sigte for det overordnede, eller om hovedformålet er at »forstå og analysere« de tre lande »i deres helhed«, så er der ingen tvivl om, at det rent omfangsmæssigt er de empiriske elementer, der dominerer. Det er nogle overordentlig indgående og grundige analyser af samfundsudviklingen i de tre lande, som præsenteres her. Afhandlingen har dog den begrænsning, at den (med undtagelse af noget statistisk materiale) er skrevet på grundlag af sekundær litteratur forfattet på vestlige sprog. Dette er især et problem i relation til Irak og Saudi-Arabien, i mindre grad for Ægyptens vedkommende. Problemet redu-

ceres imidlertid derved, at intentionen ikke primært er at beskrive, men snarere at »forstå« de pågældende samfund ved hjælp af historisk-materialistiske teoriele-menter. Det betyder selvfølgelig ikke, at empirien ikke skal være i orden, men det har alligevel nogle implikationer for, hvor langt man kan forlange, at præces skal dykke ned i kilderne. Også inddragningen af tre systemer og den meget brede problemformulering sætter bestemte grænser i den henseende. Kort sagt, jeg mener, at det er ret imponerende, så meget Rye Olsen har fået med – både i dybden og i bredden. Det er ingen tom trussel, når Rye Olsen skriver, at han vil analysere de tre samfund »i deres helhed«, for han kommer virkelig langt omkring i analy-sen.

Jeg vil i denne forbindelse ikke mindst fremhæve det store arbejde, som Rye Ol-sen har gjort for at skabe en konsistent fremstilling af udviklingen i Irak og Saudi-Arabien. Specielt kan man notere den smidighed, hvormed udviklingen i Saudi-Arabien analyseres. Beskrivelsen af det irakiske militærs og bureaukratis rolle fremhæver nogle centrale forhold, som vel ikke er ukendte, men her fremtræder tydeligere, end man har set i andre sammenhænge. Tilsvarende gælder analysen af det saudiske kongehus, hvor appliceringen af en historisk-materialistisk forstå-elsesramme ved første øjekast kan virke søgt, men hvor resultatet er en række nye tolkninger, der virker frugtbare. Det er dog nok i analysen af Ægypten, at analy-sen fungerer bedst, fordi kilderne her flyder rigere og mere præcist. Også her er det analysen af de civile og militære bureaukratiers rolle, der er det mest spæn-dende, og efter min opfattelse nuancerer og skærper analysen her den gængse for-ståelse af disse gruppers samfundsmæssige rolle på en interessant og frugtbar måde.

Jeg skal også i denne sammenhæng fremhæve fremstillingens klare og pædago-giske disposition; forfatteren afsøger uhyre systematisk sit forskningsfelt og præ-senterer sine resultater i en omhyggelig, næsten pedantisk progression, der til ti-der virker ganske frygtindgydende. Som et illustrativt eksempel kan der henvises til afsnitoverskrifterne i det centrale kapitel 5, som først behandler »(s)tatsind-greb med primære effekter på forholdet mellem udadvendte og indadvendte kapi-talistiske reproduktionsprocesser«, dernæst »(s)tatsindgreb med primære effekter på de indadvendte kapitalistiske reproduktionsprocesser« og »(s)tatsindgreb med primære effekter på forholdet mellem kapitalistiske og ikke-kapitalistiske repro-duktionsprocesser« for så at afslutte kapitlet med »(k)onkluderende bemærknin-ger vedrørende effekterne af de tre staters økonomiske politik, med særligt hen-blik på kapitalismens udvikling og ændringerne i klassernes økonomiske magt-positioner«.

Analysen er ikke blot bygget op på en meget omfattende litteratur, men også et meget stort statistisk materiale. Jeg har naturligvis ikke kunnet kontrollere alle de mange statistikker, hvormed forfatteren dokumenterer sin analyse, men kan dog konstatere, at de som regel virker ganske plausible. Jeg har dog et enkelt spørgs-måltegn til tabel 4.17 (s. 93), der illustrerer Iraks importafhængighed af udvalgte varer og varegrupper i 1960. Man finder her den lidt overraskende oplysning, at olielandet Irak i 1960 skulle have været 100 procent afhængig af import af olie-produkter. Af noten fremgår, at forfatteren selv har regnet procenten ud, og derfor

kan man spørge, om det er hans regnestok, der har svigtet, om sætternissen har været på spil, eller hvordan det forholder sig. Man kan for eksempel henvise til tabel 4.6 (s.81), der viser en vis olieraffinerings i Irak, eller tabel 3.2 (s. 51), der viser det samme, eller bemærkning s. 49 om, at Irak i 1950'erne er selvforsynende med raffinerede olieprodukter.

Lad os så gå over til noget mere substantielt, nemlig resultaterne af den historisk-konkrete analyse – eller nogle af dem, for der er jo mange. Hvad angår dennes hovedresultat, at de såkaldte sociale kategorier (hvadenten det konkret er de civile eller militære bureaukratier eller et særpræget kongehus) har spillet og spiller en afgørende rolle i de tre lande, finder jeg det veldokumenteret og samtidig teoretisk interessant. Det samme gælder påvisningen af den omfattende autonomi, som disse kategorier har i forhold til de samfund, som de opererer indenfor. (Hvad det irakiske regime har kunnet byde det irakiske samfund siden kuppet i 1958, er jo forbløffende og ikke så lidt førstestemmende). Jeg er også temmelig sikker på, at forfatteren har ret, når han antager, at de forhold, han har afdækket, vil kunne genfindes i en lang række andre u-lande – selvom jeg ikke som tidligere nævnt kan acceptere, at det er noget, som afhandlingen beviser.

Men afhandlingen rummer derudover en lang række andre tolkninger på et lavere generalisationsplan. Mange af disse virker rimelige nok, mens jeg har væsentlige problemer med andre. Jeg vil tage tre sådanne tolkninger op. Men først lidt mere generelt om problematikken i Rye Olsens tolkninger af den historisk-konkrete virkelighed. Som flere gange nævnt vil han jo forstå denne ved at passe den ind i en bestemt teoretisk ramme. I de fleste tilfælde finder jeg, at han ikke har de store problemer hermed, men i andre tilfælde opstår der for mig at se konflikt imellem de teoretisk genererede forventninger til empirien og virkeligheden, således som den kan rekonstrueres. I sådanne tilfælde må det altid være empirien, der bestemmer, og teorien, der viger. Det tror jeg også er Rye Olsens grundholdning – det er jo netop iagttagelsen af uoverensstemmelser mellem empirien og Martinussens teori, der er analysens udgangspunkt. Men i praksis kan det naturligvis være vanskeligt at bevare det åbne sind og modstå fristelsen til at presse empirien ind i den teoretisk bestemte model.

Jeg kan starte med at citere nogle spredte bemærkninger rundt om i afhandlingen, som man vel bør opfatte som »freudianske slip«, snarere end som velovervejede metodologiske bemærkninger. Den første stammer fra side 128, hvor forfatteren skriver:

»Synspunktet er med andre ord det, at i en samfundsformation domineret af den kapitalistiske produktionsmåde må det a priori antages, at en klasse eller fraktion funderet i denne produktionsmåde vil være eneste mulige hegemoniske klasse«.

Eller side 143, hvor det hedder:

»Sagt på en anden måde sikres alle borgerskabers interesser a priori ved et militært kup«.

Det sidste citat, jeg skal fremdrage i denne sammenhæng, finder vi på side 432, hvor det hedder:

»Umiddelbart vægrer jeg mig dog mod at acceptere, at det nationale borgerskab i en periode indtog den hegemoniske position i magtblokken for derefter at miste og afgive den igen«.

Nu er der jo tale om løsrevne citater, som man måske ikke skal lægge alverden i. Alligevel er de for mig et signal om, at forfatteren måske ikke altid møder den empiriske virkelighed med helt så åbent et sind, som ønskeligt er, og at hans teoretiske forventninger engang imellem sætter grænser for, hvad han kan acceptere af empiri. Men forfatteren skal ikke så meget dømmes på, hvad han siger i ubevøgede øjeblikke, men på hvad han gør, og jeg vil derfor gå videre med nogle mere konkrete eksempler på tolkninger, jeg har haft problemer med. Jeg vil fremdrage i alt tre sådanne cases: I det første tilfælde vil jeg påvise, at Rye Olsens empiriske grundlag for sine tolkninger er svagt funderet; i det andet vil jeg argumentere for, at hans tolkning er ufuldstændig; i det tredje vil jeg endelig hævde, at tolkningen er forkert.

Case 1: Ægypten i udgangssituationen (omkring 1950)

Det første empiriske eksempel jeg vil fremdrage, gælder bestemmelsen af de økonomiske grundstrukturer i Ægypten i udgangspositionen (dvs. omkring 1950). Rye Olsen interesserer sig her blandt andet for forholdet mellem de tre vigtigste sociale klasser, dvs. de udenlandske borgerskaber, det nationale ægyptiske borgerskab og de agrare klasser, som vi for nemheds skyld kan kalde feudalklassen. Han interesserer sig især for to ting, som dog hænger nøje sammen. For det første: Hvordan er forholdet mellem disse tre klasser? Og for det andet: Kan der udskilles en såkaldt »hegemonisk klasse« i Poulantzas' forstand?

Hvad angår det første spørgsmål, interesserer Rye Olsen sig især for forholdet mellem centerborgerskaberne (dvs. i praksis de udenlandske interesser i Ægypten) og det ægyptiske nationale borgerskab (altså kapitalistklassen) samt for forholdet mellem sidstnævnte og den feudale agrarklasse. Vedrørende den første relation konkluderes det, at der i udgangssituationen fandtes en modsætning mellem den udenlandske og den indenlandske kapitalistklasse i Ægypten. Sådant skal det også være i henhold til teorien, men hvordan står det til med den empiriske dokumentation herfor? Forfatteren dokumenterer i den forbindelse omhyggeligt, at centerborgerskaberne står stærkt i de intersocietale cirkulationsprocesser (dvs. i Ægyptens økonomiske relationer med udlandet) samt i den intrasocietale cirkulationsproces (dvs. den interne handels- og finanssfære), men at de til gengæld står svagt i de intrasocietale produktionsprocesser (dvs. primært industrien). Omvendt har det ægyptiske borgerskab sin styrke netop i den forholdsvis veludviklede industri samt i dele af handels- og bankverdenen. Rye Olsen går derefter videre og postulerer en konflikt imellem de to kapitalistklasser, ja, han går endda så vidt som til at tale om »en krise om hegemoniet mellem det nationale borgerskab og de udenlandske borgerskaber« (s. 131). Denne »hegemonikrise« og dens konsekvenser erklæres senere (s. 162) for at være »de nødvendige betingelser« for kuppet i juli 1952, så der er tale om et meget væsentligt element i situationen.

Lad os se lidt på den fremførte dokumentation for denne tese. Vi kan tage bemærkningerne på side 111, hvor Rye Olsen anfører, at der var et interessesam-

menstød mellem de to borgerskaber på grund af de udenlandske bankers kreditpraksis. Han fortsætter så: »Dette interessesammenstød (som vel at mærke ikke er blevet empirisk belagt, N.P.) samt de udenlandske borgerskabers stærke økonomiske basis i de intersocietale cirkulationsprocesser *antyder* en modsætning mellem (de to borgerskaber)«. Og Rye Olsen skærper sin påstand, når han straks fortsætter: »Ikke alene *var der tale om* en konflikt vedrørende kredit- og finansieringsforholdet, der var også et modsætningsforhold omkring bomuldens anvendelse.... Det nationale industriborgerskabs interesse *må antages* at være, at så stor en del af bomuldsproduktionen blev forarbejdet i Ægypten«. Heller ikke denne modsætning belægges yderligere. Lidt senere (s. 130) anfører han endvidere en modsætning, der bundede i de udenlandske borgerskabers kapitaltransferering fra Ægypten, igen ganske plausibelt, men på ingen måde dokumenteret. Og så vidt jeg kan se, fremføres der ikke andre empiriske elementer til sandsynliggørelse af den ægyptiske såkaldte hegemonikrise. Ens skepsis over for konklusionen kan kun blive styrket, når det på side 211 nævnes, at Egyptian Federation of Industries (der er det nationale industriborgerskabs primære talerør) kort efter kuppet anbefaler den nye regering »at give de bedst mulige betingelser til udenlandske private investeringer«.¹

Med hensyn til den anden grundlæggende interessemodsatning, den mellem borgerskab og feudalklasse, er behandlingen på langt fastere grund og kan fremlægge solid dokumentation for, at i hvert fald industri- og handelsborgerskabet så sig i et modsætningsforhold til landaristokratiet, som man (med rette) beskyldte for en uproduktiv anvendelse af deres overskud (se for eksempel s. 129-30).

Så er der det andet spørgsmål: Om der var en »hegemonisk klasse« i Ægypten, eller med andre ord om en af de tre klasser dominerede den ægyptiske statsmagt, som forfatteren udtrykker det på side 128. Her ender analysen i nogle besynderlige argumenter. Som tidligere nævnt antages det a priori, at det ikke er muligt at tænke sig andet end en af de to kapitalistklasser som den hegemoniske klasse (s. 128). På den anden side skriver Rye Olsen lidt senere (s. 131), at de nødvendige økonomiske interventioner før 1952-kuppet blev bremset af de store jordejere, »der dominerede både parlamentet og de eksekutive statsapparater«. Landaristokratiet havde nok en dominans i de relevante aspekter af den ægyptiske stat, men af teoretiske årsager kunne det ikke være den hegemoniske klasse – sådan må jeg opfatte argumentationen. Nu er jeg jo godt klar over, at »staten« og »statsmagten« er meget forskellige begreber i denne forbindelse, men det forekommer at være en meget forvirrende og samtidig ikke specielt frugtbar måde at analysere på.

Jeg vil nu afslutte min diskussion af klasserelationerne i Ægypten i udgangspositionen med at se på Rye Olsens bestemmelse af den dominerende modsætning i det ægyptiske samfund. Her skriver han, at det på baggrund af tilkendegivelser fra det nationale borgerskabs side synes, som om modsætningerne mellem landaristokratiet og industriborgerskabet er afgørende til forklaring af den politiske krise i Ægypten i 1952. (I parentes bemærket finder jeg også, at det er den konklusion, som må drages af den forudgående analyse). Men det er ikke forfatterens opfattelse. Jeg citerer fra side 131-32:

»At det ikke var tilfældet, hænger sammen med, at modsætningerne inden for de dominerende produktionsmåder *må antages* at være de vigtigste. Modsætningerne mellem de nationale og de udenlandske borgerskaber bestemmes *derfor* som den 'dominerende' modsætning, mens modsætningen mellem landaristokratiet og det nationale industri- og finansborgerskab var den 'dominerede' modsætning i den ægyptiske samfundsformation i 1952« (mine fremhævelser, N.P.).

Her må jeg igen tilstå, at jeg har svært ved at følge med. For mig at se er der tale om en rent teoretisk argument, ikke – sådan som det postuleres – en historisk-konkret eller empirisk konklusion på analysen. Empirien er blevet underordnet teorien, hvor det burde være omvendt.

Case 2: Baggrunden for den ægyptiske Infitah-politik

Jeg kommer nu til mit andet eksempel: tolkningen af baggrunden for den ægyptiske Infitah-politik i 1970'erne. Infitah betyder – så vidt jeg har forstået – »den åbne dør« og er betegnelsen for den økonomiske liberaliseringspolitik, som Sadat-regimet slog ind på i årene efter Ramadan-krigen i 1973. Politikken indebar blandt andet en stærk modificering af den socialiseringspolitik, som Nasser havde indledt efter Suez-krigen i 1956, hvor udenlandske interesser nationaliseredes, og efter sammenbruddet af den Forenede Arabiske Republik (UAR) med Syrien i 1961, hvor turen kom til storstilede nationaliseringer af det ægyptiske næringsliv. Desuden indebar Infitah-politikken en genåbning af den ægyptiske økonomi over for udenlandske interesser, både arabiske og vestlige, på tildels ganske gunstige vilkår. Det vigtigste tiltag i denne forbindelse var lov nr. 43 af 19. juni 1974, der sigtede mod at opmuntre fremmede private investeringer i Ægypten (s. 216).

Afhandlingen har to forklaringer på, hvorfor Ægypten foretog denne radikale revision af Nasser-periodens økonomiske politik. For det første udenlandsk pres og for det andet de hjemlige sociale kategoriers griskhed. Mere neutralt udtrykt argumenteres der for, at en gruppe højere funktionærer i den statslige sektor på forskellig vis havde erhvervet sig omfattende pengekapitaler, som de nu søgte egnede anbringelsesmuligheder for.

Jeg vil nu se nærmere på denne argumentation og stille to spørgsmål: 1) Hvorledes er den dokumenteret? Og 2) Er forklaringen dækkende?

Af tidsmæssige grunde vil jeg koncentrere mig om tesen om det udenlandske pres, som i konklusionen (s. 608) betegnes som et »voldsomt og åbenlyst pres ... for at få påbegyndt den liberalisering ..., som blev kendt under navnet Infitah«. Hvad angår liberaliseringen af udenrigshandelen anfører afhandlingen – så vidt jeg kan se – ikke et eneste eksempel på udenlandsk pres, selvom det i øvrigt fremgår, at det var her de mest umiddelbare interesser lå (se fremstillingen s. 182-86 og 192-93). Samtidig anføres det, at der var en omfattende pression for en åbning af investeringsmulighederne for udenlandsk kapital. Denne åbning kommer som nævnt med lov nr. 43 af 19. juni 1974. Forfatteren har imidlertid vanskeligheder med at dokumentere en udenlandsk pression *forud* for lovens gennemførelse. Det eneste, han anfører, er, »at der allerede kort efter oktoberkrigen begyndte at strømme repræsentanter for internationale finansinstitutioner og banker til

Ægypten«. Det kan naturligvis ikke udelukkes, at der faktisk blev lagt pres på Ægypten i denne forbindelse; det er blot ikke dokumenteret, at beslutningen om at åbne den ægyptiske økonomi skyldtes udenlandsk pression.

Noget andet er, at Rye Olsen kan dokumentere en omfattende ekstern intervention i ægyptisk økonomisk politik *efter* 1974 i forbindelse med Infitah-politikken implementering, men det er en anden problemstilling.

Det er jo heller ikke sådan, at udenlandske investorer stod på spring for at etablere sig i Ægypten. Afhandlingen citerer Ali Dessouki for en bemærkning om, at Infitah-politikken var en fiasko, fordi der investeredes for lidt udenlandsk kapital (s. 229); mest betegnende er dog John Waterburys bemærkning (s. 227): »It is not at all clear that the MNCs are interested in taking over Egypt, although the country may be there for the taking«. Selvom Infitah-politikken skulle have haft baggrund i en »voldsom og åbenlys« udenlandsk pression, så var den tilsyneladende alligevel ikke voldsom nok til at skabe helt ideelle forhold for udenlandske investorer.

Som supplement til afhandlingens forklaring vil jeg gerne kort diskutere to andre mulige forklaringer på Infitah-politikken initiering. Den ene går på, at den hidtidige økonomiske politik var kørt fast og havde udtømt sine muligheder. Jeg siger ikke hermed, at den var mislykkedes, for jeg er helt enig med forfatteren i, at nationaliserings- og socialiseringspolitikken i hvert fald i en periode var ganske vellykket, og at den havde en positiv langtidseffekt på det ægyptiske samfund. Man kan imidlertid også argumentere, at denne model gradvis mistede sin dynamik og sin evne til at producere overskud. Selvom man nok skal være varsom med at betegne hele den statslige sektor som helt ineffektiv, så var der vitterlig store problemer på dette felt.

Når Nassers socialistiske økonomimodel mistede sin tiltrækningskraft i 1970erne, kan det også mere generelt hænge sammen med svækkelsen af, hvad jeg med en løs betegnelse vil kalde Nassers udenrigspolitiske paradigme, altså den udenrigspolitiske hovedkurs, som indledtes i midten af 1950erne, og som var karakteriseret af arabisk nationalisme, af samarbejde med de socialistiske lande, af anti-imperialisme og af konfrontation med Israel. Selvom det i detaljer kan være vanskeligt at fastslå sammenhænge, så synes der at være en snæver sammenhæng mellem udenrigspolitik og intern politik. For eksempel var konflikten med USA og Storbritannien i 1956 med til at fremkalde nationaliseringen af Suezkanal-kompagniet. Den efterfølgende Suez-krig var den direkte baggrund for nationaliseringen af udenlandsk ejendom i 1957 på samme måde, som sammenbruddet af UAR i 1961 mere eller mindre direkte var knyttet sammen med de efterfølgende meget omfattende nationaliseringer af det ægyptiske erhvervsliv. Den socialistiske økonomimodel, som Nasser herefter slog ind på, havde formentlig også en sammenhæng med, at Sovjetunionen i de år var Ægyptens faste samarbejdspartner i både den interne økonomiske og i international politik. Grundlæggende var det jo den sovjetiske model, der for de vigtigste sektorer vedkommende søgtes omplattet til ægyptiske forhold.

På denne baggrund forekommer det mig at være en plausibel hypotese, at også Infitah-politikken havde en væsentlig udenrigspolitisk baggrund. Og den bag-

grund er – vil jeg påstå – de traumer, som Nassers paradigme havde skabt for Ægypten: fire krige (tre med Israel og en i Yemen), der var resulteret i tabet af Sinai i seksdages-krigen i 1967, en omfattende ødelæggelse af Kanalzonen i den såkaldte »udmattelseskrig« 1969-70 samt en ydmygende tilbagetrækning fra Yemen. Da Nasser dør i 1970, er ikke blot hans økonomiske model, men også hans udenrigspolitiske paradigme i alvorlige vanskeligheder. Ligesom der kan argumenteres for, at Ægypten har brug for en ny økonomisk politik, kan man argumentere for, at der er behov for et nyt udenrigspolitisk paradigme. Lidt sat på spidsen mener jeg, at det er et sådant paradigmeskift, som Sadat gennemfører i de følgende år. Sovjetunionen bliver i begyndelsen af 1970erne bogstavelig talt smidt ud af Ægypten, hvis orientering mod vestmagterne og specielt USA bliver helt tydelig efter Ramadan-krigen i 1973. Jeg kan blandt andet pege på gennemførelsen af de amerikansk-sponsorerede troppeadskillelsesaftaler i 1974-75, der gav Ægypten Suezkanalen og oliefelterne på Sinai tilbage, og Camp David-aftalen 1978, der førte til fredsslutningen med Israel og tilbagegivelsen af resten af Sinai-halvøen.

Min alternative hypotese er altså, at Infitah-politikken skal sættes ind i denne bredere udenrigspolitiske sammenhæng: Ligesom Sadat søger at løse Ægyptens udenrigspolitiske problemer ved at sadle om til et samarbejde med vestmagterne, søger han at løse de økonomiske problemer i det ægyptiske samfund ved en samarbejdspolitik med de samme magter. Infitah-politikken er således ikke blot fremkaldt af en svagt dokumenteret udenlandsk pression og af en lille gruppe højere funktionærers egoistiske interesse i mere lukrative investeringsmuligheder; den kan og bør også analyseres inden for rammen af en bred politisk strategi for ændring af ægyptisk politik, der har en vigtig udenrigspolitisk komponent. Denne udenrigspolitiske rammeforklaring kan ses som et mere generelt supplement til de forklaringsmodeller, der anvendes i afhandlingen, og man kan i den anledning undre sig over, at forfatteren næsten totalt abstraherer fra den udenrigspolitiske og strategiske kontekst, når han skal etablere sine forklaringer.

Case 3: Oliepolitik og magtforhold i 1970erne

Jeg kommer så til den sidste konkrete tolkning, som jeg vil tage op. Det drejer sig om Rye Olsens tolkning af forholdet mellem de transnationale olieselskaber og henholdsvis Irak og Saudi-Arabien i 1970erne. Jeg har ingen problemer med at acceptere karakteristikken af udgangssituationen som præget af en klar center-dominans – de latterligt lave oliepriser før 1970 er belæg nok herfor. Men der sker som bekendt væsentlige udviklinger i 1970erne. Teheran- og Tripoli-aftalerne i 1971 fører til en flerdobling af oliepriserne og oliestaternes indtægter, ligesom de åbner op for en 50-50 deltagelse af oliestaterne i produktionsleddet. Oliekrisen i 1973 medfører til en ny flerdobling af oliepriserne, oven på hvilken vi har den anden oliekrise i 1979, der endnu engang flerdobler prisen. Konsekvensen er, at de industrialiserede lande (sammen med de ikke-olieproducerende u-lande) i løbet af 1970erne må betale en mangedoblet pris for olien, ikke mindst til olieproducenterne i Mellemøsten. Men der sker samtidig andre ting: Olieselskaberne tvinges i 1973 til at deltage i OAPECs embargo af deres moderlande, og både Irak

og Saudi-Arabien nationaliserer de selskaber, der opererer i deres lande; IPC nationaliseres i 1972 og Aramco i 1976. Det interessante er, at disse nationaliseringer gennemførtes uden nævneværdig modstand fra olieselskabernes side. Dette kontrasterer stærkt med situationen i 1950erne, hvor nationaliseringen af Anglo-Iranian (AIOC) førte til massiv vestlig intervention i Iran, eller i 1960erne, hvor IPC i Irak kunne gennemføre en veritabel obstruktionspolitik over for den officielle oliepolitik.

Dette er en udvikling, som har fået mange – vel de fleste – iagttagere til at tale om en signifikant ændring af magtforholdet mellem den industrialiserede verden og olieproducenterne. Forfatteren citerer da også flere forfattere, blandt andre Peter Odell, for dette synspunkt (se s. 281-82), men kan ikke selv acceptere en så »radikal vurdering« (s. 257). Hans argumenter kan, så vidt jeg kan se, deles i tre.

For det første, at 1970ernes prisstigninger på olien repræsenterede en samtidig varetagelse af olieselskabernes interesser. Det argument vil jeg gerne acceptere; der er næppe tvivl om, at der var et interessesammenfald mellem oliestater og -selskaber i en prisstigning. Blandt andet var prisstigningerne en forudsætning for selskabernes udnyttelse af høj-omkostnings-felter som for eksempel Nord-søen.

For det andet argumenterer forfatteren, at selskaberne selv accepterede at blive nationaliseret, hvilket han gør med to delargumenter: Profitmargenen i producentledet var blevet for lav omkring 1970 og svækkede olieselskabernes interesser i producentledet – specielt da der viste sig gode muligheder for en forøgelse af down stream-fortjenesterne. Det argument vil jeg også godtage. Men dernæst argumenteres det (s. 283), at olieselskaberne accepterede nationaliseringerne på grund af »voksende risici, for at deres installationer ville blive nationaliseret«. Bortset fra argumentets circularitet forekommer det at være et noget besynderligt argument *imod* tesen om en ændret magtstruktur i oliesektoren. Selskabernes forventninger om, at de nok alligevel ville blive nationaliseret i den sidste ende, og at de derfor lige så godt kunne gøre gode miner til slet spil, kan jeg kun tolke som et markant udtryk netop for et ændret magtforhold mellem selskaber og værtslande. Når den ene part opgiver at kæmpe imod, er der sket et magtskifte.

Rye Olsens tredje hovedargument er, at selskaberne ikke fysisk er blevet smidt ud af Irak eller Saudi-Arabien, men at de fortsætter som operatører under diverse forskellige service- og management-kontrakter. Præces skriver blandt andet i den forbindelse, at oliestaternes kontrol med efterforskning og produktion efter nationaliseringerne »fortrinsvis (er) af rent juridisk art«, mens selskaberne fortsætter med at have den reelle kontrol. Præces tilføjer så: »Som tidligere nævnt anses den form for kontrol for at være langt vigtigere end den juridiske kontrol« (s. 285-86). Det er dette argument, jeg vil prøve lidt, for det forekommer mig ikke umiddelbart indlysende.

For det første kommer det vel an på det konkrete indhold af disse service- eller management-aftaler, men det moment kommer afhandlingen ikke ind på. For det andet: Hvordan ser dens dokumentation af påstanden ud? At finde ud af det, har været noget af en detektivopgave, som jeg ikke er sikker på at have fået løst. På det pågældende sted (dvs. s. 285-86) skriver forfatteren ikke mere om, hvorfor

han mener, at kontrol under management- eller servicekontrakter er langt vigtigere end juridisk kontrol, men nøjes med en notehenvi- sning, nemlig til »Chr. Thune loc.cit. og G. Sørensen, loc.cit.« Ikke specielt oplysende. Ved at spore de to henvisninger tilbage i noterne kommer vi til s. 237, hvor de igen optræder, denne gang suppleret med en henvisning til Rye Olsens egen bog om industripolitik i den tredje verden (Olsen, 1982). Her (altså s. 237) gælder referencen de udenlandske borgerskabers magtposition i Saudi-Arabien, der siden 1970erne ikke primært har baseret sig på pengekapital, men på investeringer i know-how. Og så hedder det: »Som tidligere nævnt anses denne form for kontrol for at være yderst effektiv«. Altså på den igen! Her må jeg tilstå, at jeg tabte sporet af den diskussion af moderne investeringsformers effektivitet, som der bestandig vises tilbage til. For det skulle da vel ikke være diskussionen s. 211, der henvises til? For dette kunne tale, at referencen her er til de samme sider i Rye Olsens tidligere bog, som der henvises til på side 237. *Imod* denne tolkning taler imidlertid, hvad der faktisk står det pågældende sted. Jeg citerer:

»Det skal understreges, at udenlandske private investeringer er af fundamental betydning for centerborgerskabernes økonomiske magtpositioner i perifere samfund. Derfor er de udenlandske private investeringer (dvs. de, som nationaliseredes i Irak og Saudi-Arabien i 1970erne, N.P.) også af særlig betydning for forholdet mellem de udadvendte og de indadvendte kapitalistiske reproduktionsprocesser i de tre perifere samfund«.

Altså noget helt andet end (nærmest det modsatte af) påstanden om, at know-how, service og management-ydelser skulle være særlig effektive kontrolinstrumenter for olieselskaberne over for værtslandene.

Vi kan så måske få lidt mere kød på argumentationen ved at gå ind i de referencer, som vi har stødt på undervejs. Vi begynder med Rye Olsens egen bog s. 35 ff. Men her gentages påstanden blot, ledsaget af en reference til Chr. Thunes artikel. Så kan vi gå videre til referencen til Georg Sørensens bog s. 167 ff., hvor han behandler de »ny« investeringsformer for de transnationale selskaber og også kommer ind på kontrolproblematikken (Sørensen, 1983: 167-85). Georg Sørensens konklusion af en ganske omfattende diskussion er, at der ikke kan gives noget entydigt svar på spørgsmålet, om de nye investeringsformer indebærer en de facto overførsel af indflydelse og kontrol til lokale interesser; selskaberne kan i en række tilfælde neutralisere denne ved forskellige tiltag, ligesom det er »en mulighed at såvel lokale som transnationale interesser har glæde af de »ny« former« (s. 185). Efter min mening er det ikke en konklusion, der kan bære afhandlingens baste-formulering, at de nye former giver en »yderst effektiv« kontrol, der er »langt vigtigere end den juridiske kontrol«. Så er der endelig Chr. Thunes udmærkede oversigtsartikel om nye tendenser i forholdet mellem udviklingslande og transnationale selskaber, som er den, der er mest relevant for afhandlingens påstand (Thune, 1981). Thune fremhæver blandt andet selskabernes muligheder for at neutralisere værtslandenes overtagelse af den formelle kontrol, specielt hvis samarbejdet fortsætter under en eller anden managementkontrakt. Selskabernes interesser kan derfor »i et vist omfang stadig varetages, omend under nye kontrol-

former« – ikke mindst fordi disse forstærker, hvad Thune kalder »den funktionelle symbiose mellem transnationale selskaber og eliter i udviklingslandene« (s. 27). Generelt tager Thune derfor »et betydeligt forbehold over for antagelsen om et 'magtskifte' til fordel for udviklingslandene« (s. 25).

Der synes således trods alt at være en *vis* teoretisk baggrund for præces' konklusion. Men jeg vil også tage et par forbehold. For det første er denne begrundelse svag, og for det andet refererer de citerede synspunkter til de *generelle* relationer mellem transnationale selskaber og udviklingslande. Der er ikke tale om en specifik diskussion af oliesektoren, som man meget vel kunne argumentere for er et særligt tilfælde, hvor magtrelationen mellem center og periferi er anderledes end i andre sektorer. Jeg vil derfor igen fremhæve mit første argument, at spørgsmålet om fordelingen af indflydelse og kontrol i høj grad må afhænge af de konkrete relationer mellem selskaber og værtslande, herunder indholdet af indgåede service- og managementkontrakter, samt ikke mindst værtslandenes muligheder for at ændre disse, når det er i deres interesse.

For nu at vende tilbage til hovedspørgsmålet, om ændringerne på olieområdet i 1970'erne repræsenterer et magtskifte eller ej, må jeg konstatere, at de fleste af afhandlingens argumenter er svage. Når det derfor konkluderes, at »centerborgerkabernes økonomiske magtpositioner i de to lande (altså Irak og Saudi-Arabien) stort set forblev uændrede« (s. 610), kan jeg ikke følge med.

Når Rye Olsen kommer til denne efter min mening forkerte konklusion, hænger det formentlig til dels sammen med det teoretiske udgangspunkt, han har, og dets stærke fokus på periferilandenes strukturelle afhængighed af centerformationerne. Kun i situationer, hvor der fra periferilandets side gennemføres meget drastiske og radikale indgreb med henblik på at svække centerlandenes dominans, synes han villig (som i tilfældet Nassers Ægypten) til at acceptere muligheden af egentlige ændringer i relationen. Hans analytiske apparat åbner tilsyneladende ikke mulighed for at medinddrage det forhold, at centeret også kan blive afhængig af periferien, og at periferien i visse situationer kan udnytte denne afhængighed. Kort sagt, at der kan opstå et *interdependent* forhold mellem periferi og center. Relationerne på olie- og pengemarkedet mellem de vestlige lande og de mellemøstlige olieproducenter i 1970'erne kunne være et eksempel på en sådan udvikling. Det skal derfor være min sidste bemærkning, at den udvikling, som afhandlingen beskriver på dette område, også – og måske mere plausibelt – kunne have været analyseret med interdependens-teoriens sprog og begreber som udviklingen fra en situation af stærkt asymmetrisk interdependens til en mere symmetrisk (om end ikke nødvendigvis balanceret) interdependens i 1970'erne. Ved også at anlægge en sådan synsvinkel ville forfatteren i højere grad end tilfældet er, have været i stand til at se, at verden trods alt har ændret sig i de 30 år, afhandlingen dækker – også hvad angår forholdet mellem center og periferi.

Vi er nået frem til afslutningen af en lang diskussion. Lad mig slutte med at sige, at jeg – til trods for de forbehold, jeg har fremdraget – har læst og arbejdet med afhandlingen med meget stor fornøjelse. Det er en stor og imponerende arbejdsindsats, der ligger bag den afhandling, vi har diskuteret her i dag. Afhandlingen

rummer en lang række interessante analyser og fremlægger en række konklusioner og ideer til videre forskning, som jeg finder spændende og af blivende værdi. Jeg har – blandt andet fordi det har været min opgave i dag – primært opholdt mig ved de mere diskutabile sider af afhandlingen. Men lad mig sige, at hvad angår præces' hovedresultater vedrørende de perifere staters interne dynamik, er jeg overbevist om, at analysen har fat på nogle helt centrale ting. Det er ikke noget særlig forhåbningsfuldt perspektiv, der oprulles for de fattigste lande, men desværre nok et realistisk perspektiv.

Noter

Det er formentlig en skrivefejl (P-2 i stedet for P-1), når præces s. 631 konkluderer, at »afhandlingens historisk-konkrete analyser ikke giver belæg for, at modsætningen mellem udenlandske og nationale borgerskaber må betragtes som den dynamiske akse i perifere samfunds udvikling, når og hvis de overhovedet optræder som iagttagelige sociale kræfter i P-2-samfund. Tværtimod forekommer interessesammenfaldet at være et betragteligt mere fremtrædende træk ved disse samfund«.

Litteratur

- GRUS (1980). 1. årgang, nr. 2.
- Kristensen, Ole P. & Peter Nannestad (1977). »Fodnoter til komparativ metode« i *Festskrift til Erik Rasmussen*, Århus: Forlaget Politica.
- Lijphart, Arend (1971). »Comparative Politics and Comparative Method«, *American Political Science Review*, vol. LXV, s. 682-93.
- Olsen, Gorm Rye (red.) (1982). *Industripolitik og industriudvikling i den tredje verden*, Århus: Forlaget Politica.
- Pedersen, Mogens N. (1977). »Om den rette brug af historiske materialer i statskundskaben: Nogle didaktiske overvejelser« i *Festskrift til Erik Rasmussen*, Århus: Forlaget Politica, s. 235-72.
- Przeworski, Adam & Henry Teune (1970). *The Logic of Comparative Social Inquiry*, New York.
- Sørensen, Georg (1983). *Transnationale selskaber og udviklingsprocessen i perifere samfund. Med en case-studie af Brasilien*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Thune, Christian (1981). »Nye tendenser i forholdet mellem udviklingslandene og de transnationale selskaber«, *Den ny verden*, 15. årgang, nr. 2, s. 8-32.

rummer en lang række interessante analyser og fremlægger en række konklusioner og ideer til videre forskning, som jeg finder spændende og af blivende værdi. Jeg har – blandt andet fordi det har været min opgave i dag – primært opholdt mig ved de mere diskutabile sider af afhandlingen. Men lad mig sige, at hvad angår præces' hovedresultater vedrørende de perifere staters interne dynamik, er jeg overbevist om, at analysen har fat på nogle helt centrale ting. Det er ikke noget særlig forhåbningsfuldt perspektiv, der oprulles for de fattigste lande, men desværre nok et realistisk perspektiv.

Noter

Det er formentlig en skrivefejl (P-2 i stedet for P-1), når præces s. 631 konkluderer, at »afhandlingens historisk-konkrete analyser ikke giver belæg for, at modsætningen mellem udenlandske og nationale borgerskaber må betragtes som den dynamiske akse i perifere samfunds udvikling, når og hvis de overhovedet optræder som iagttagelige sociale kræfter i P-2-samfund. Tværtimod forekommer interessesammenfaldet at være et betragteligt mere fremtrædende træk ved disse samfund«.

Litteratur

- GRUS (1980). 1. årgang, nr. 2.
- Kristensen, Ole P. & Peter Nannestad (1977). »Fodnoter til komparativ metode« i *Festskrift til Erik Rasmussen*, Århus: Forlaget Politica.
- Lijphart, Arend (1971). »Comparative Politics and Comparative Method«, *American Political Science Review*, vol. LXV, s. 682-93.
- Olsen, Gorm Rye (red.) (1982). *Industripolitik og industriudvikling i den tredje verden*, Århus: Forlaget Politica.
- Pedersen, Mogens N. (1977). »Om den rette brug af historiske materialer i statskundskaben: Nogle didaktiske overvejelser« i *Festskrift til Erik Rasmussen*, Århus: Forlaget Politica, s. 235-72.
- Przeworski, Adam & Henry Teune (1970). *The Logic of Comparative Social Inquiry*, New York.
- Sørensen, Georg (1983). *Transnationale selskaber og udviklingsprocessen i perifere samfund. Med en case-studie af Brasilien*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Thune, Christian (1981). »Nye tendenser i forholdet mellem udviklingslandene og de transnationale selskaber«, *Den ny verden*, 15. årgang, nr. 2, s. 8-32.